

بحران جمعیت در ایران

ریشه‌ها، پیامدها و راه‌های مقابله

مؤلف: دکتر فرشته روح افزا

www.ketab.ir
فارس

بحران جمعیت در ایران

ریشه‌ها، پیامدها و راه‌های مقابله

سرشناسه: روح‌افزا، فرشته، ۱۳۴۱ -

عنوان و نام پدیدآور: بحران جمعیت در ایران، ریشه‌ها، پیامدها و راه‌های مقابله [کتاب]/مؤلف فرشته روح‌افزا.

مشخصات نشر: تهران: خبرگزاری فارس، معاونت آموزش و پژوهش، اداره کل پژوهش، ۱۳۹۵.

مشخصات ظاهری: (۱۷۸) ص.؛ جدول، نمودار. ۲۰/۵×۱۴/۵ س.م.

شابک: ۲-۲۴-۷۳۲۰-۶۰۰-۹۷۸ وضعیت فهرست نویسی: فیا
یادداشت: (۱۷۷-۱۷۸) کتابنامه.

موضوع: ایران -- جمعیت

Iran -- Population : موضوع

Iran -- سیاست جمعیت

Iran -- Population policy : موضوع

سازمان افزوده: خبرگزاری فارس، اداره کل پژوهش

ردیف: ۱۳۹۵، ۴/۳۹ HB۳۶۳۶/۴

بند: ۳۰۴/۶۰۹۵۵ یوبی:

شماره کتابشناسی: ۴۲۳۱۶۳۱

مؤلف: فرشته روح‌افزا

ناشر: مؤسسه خبرگزاری فارس

مدیر فنی: سید محمد میری

ناظر فنی چاپ: مجید شوقی

چاپ و صحافی: پردیس دانش

شابک: ۲-۲۴-۷۳۲۰-۶۰۰-۹۷۸

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۲۰۰،۰۰۰ تومان

نوبت چاپ: دوم، ۱۴۰۳

معاونت آموزش و پژوهش خبرگزاری فارس، تهران، ضلع شمال شرقی تقاطع انقلاب اسلامی و خیابان حافظ، کوچه شهید سعیدی، معاونت آموزش و پژوهش خبرگزاری فارس، انتشارات خبرگزاری فارس - شماره تماس: ۶۶۹۷۳۹۷۴ - ۲۱.

www.book.farsnews.ir

فهرست مطالب

۷	مقدمه ناشر
۱۱	مقدمه مؤلف
۱۵	بخش اول: تاریخچه و روند تحول جمعیتی در ایران
۲۱	بخش دوم: بررسی ضرورت کاهش با افزایش جمعیت
۳۵	بخش سوم: مراحل گذار جمعیتی ایران، طی سال‌های ۱۳۹۰-۱۲۹۰ و پیش‌بینی آینده در سه سناریو
۴۳	بخش چهارم: سالمندی جمعیت در ایران
۵۵	بخش پنجم: خانواده و باروری و روند تغییرات شاخص‌های ازدواج و طلاق در ایران طی سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۶۵
۷۳	بخش ششم: روند کاهش نرخ باروری در ایران و تحول میزان باروری کل و ناخالص تجدیدنسل در سال‌های بین ۱۳۶۷-۱۳۹۰
۸۱	بخش هفتم: فرهنگ غرب و کاهش جمعیت در ایران
۹۳	بخش هشتم: تغییر فرهنگ، عامل تغییر نگرش به نقش مادری و پدری در خانواده
۱۰۱	بخش نهم: مسئله جمعیت و چالش‌های پیش‌رو
۱۲۳	بخش دهم: پیامدهای کاهش جمعیت و پیری جامعه
۱۳۹	بخش یازدهم: رسانه‌ها و افزایش جمعیت
۱۵۹	بخش دوازدهم: آثار و پیامدهای لغو نشدن کامل قانون تنظیم خانواده
۱۶۵	بخش سیزدهم: کارکرد صندوق بین‌المللی جمعیت در ایران
۱۷۷	منابع

مقدمه ناشر

مطابق فلسفه آفرینش، هدف از ازدواج و تشکیل خانواده، بقای نسل بشری است. از طریق ازدواج و فرزندآوری، نسل‌ها از نسل‌ها ایجاد می‌شود و نسل بشر تداوم می‌یابد. لذا اگر سیاست راهبردی جامعه تاکید بر کنترل مولید باشد، در بلندمدت جامعه با امحا و انقراض نسل بشر مواجه خواهد شد؛ معضلی که امروزه بسیاری از کشورهای غربی با آن روبرو می‌باشند. کشور ما نیز در صورت تداوم سیاست کنترل جمعیت، با این بحران جدی مواجه خواهد شد.

مخالفان سیاست کنترل جمعیت معتقدند که این سیاست با فلسفه ازدواج در تنافی و تعارض است و آن را سیاست استعماری دانسته و از طرف دیگر تولید مثل و داشتن فرزند زیاد را مطلوب اسلام می‌دانند. همچنین کمبودها و مشکلات اقتصادی را ناشی از ناتوانی دولت‌ها در برنامه‌ریزی صحیح به شمار می‌آورند و نه ناشی از فزونی جمعیت.

بنابراین، به نظر می‌رسد، اصل اولی و به عنوان یک قاعده در متون دینی، فزونی جمعیت امری پسندیده است. در همین زمینه، رهبر معظم انقلاب با

تعدیل جمعیت در زمان حاضر مخالف بوده و می‌فرمایند: «من معتقدم که کشور ما با امکاناتی که داریم می‌تواند صد و پنجاه میلیون نفر جمعیت داشته باشد. من معتقد به کثرت جمعیتیم. هر اقدام و تدبیری که می‌خواهند برای متوقف کردن رشد جمعیت انجام بگیرد، بعد از صد و پنجاه میلیون انجام بگیرد.»

علیرغم رشد منفی جمعیت کشور، در حال حاضر، هرم سنی جمعیت کشور ما حاکی از جوان بودن جمعیت دارد. برخوردار بودن از این نیروی جوان می‌تواند به عنوان یک فرصت طلایی و قابلیت در چرخه توسعه و عامل پیش برنده رشد اقتصادی قلمداد گردد. اما اگر تدبیر کارآمدی برای بهره‌گیری از این مؤلفه ناشی‌کننده در تولید نباشد، این فرصت به تهدیدی برای نظام اجتماعی محسوب خواهد شد.

از طرف دیگر با توجه به رشد منفی جمعیت در کشور، باید به رویکرد فزونی جمعیت روی آورد و افزایش جمعیت را در جامعه اسلامی ایران به عنوان یک سیاست راهبردی تلقی کرد. در این زمینه، فرهنگ‌سازی امری ضروری است.

در برنامه اول توسعه مربوط به اوایل دهه ۶۰، هدف سیاست کاهش جمعیت جلوگیری از افزایش بی‌رویه جمعیت، کاهش نرخ باروری کل به ۴ فرزند برای هر مادر تا سال ۱۳۹۰ ذکر شده بود. به ساری از جمعیت‌شناسان براساس تجربه برنامه‌های کاهش باروری در سایر کشورها حصول به این هدف را در بازه زمانی تعیین شده دشوار بلکه غیرممکن می‌دانستند، در حالی که در کمال ناباوری این هدف یک دهه زودتر محقق شد؛ به‌طوری که در سال ۱۳۷۹ ایران به نرخ باروری نزدیک به سطح جایگزینی یعنی ۲٫۲ فرزند برای هر مادر رسید.

در حال حاضر، هرم سنی جمعیت ایران در حال انتقال از جوانی به سال خورددگی است. بدین ترتیب، اگر نقطه‌ی شروع کاهش اساسی و مستمر باروری در ایران را سال ۱۳۶۵ در نظر بگیریم، تا سال ۱۴۲۵ ساختار جمعیت ایران کاملاً سال‌خورده خواهد بود.

پژوهش حاضر به بررسی موضوعات مختلف در باب جمعیت و وضعیت فعلی جامعه اسلامی پرداخته و نسبت به خطراتی که پیمودن این راه، آینده نظام را تهدید می‌کند هشدار داده است.

بر خود فرض می‌دانیم از معاونت طرح و برنامه و تدوین سیاست شورای فرهنگی اجتماعی زنان شورای عالی انقلاب فرهنگی به ویژه سرکار خانم دکتر فرشته روح‌افزا که ما را در آماده کردن این پژوهش یاری نمودند تشکر و قدردانی نماییم.

سید نظام‌الدین موسوی
مدیرعامل خبرگزاری فارس

مقدمه مؤلف

«ملت باید قوی شود. من وقتی نگاه می‌کنم، سه عنصر را پیدا می‌کنم. این سه عنصر اگر مورد توجه قرار گرفته‌اند، ملت قوی می‌شود: یکی اقتصاد، یکی فرهنگ و سومی علم و دانش ...»

(مقام معظم رهبری در دیدار نوروزی با مردم مشهد - فروردین ۹۳)

مؤلفه‌های مذکور تاکیدات مقام معظم رهبری در چند سال گذشته درباره اهم موضوعات کشور است. ایشان بارها در جمع مسئولان، سیاست‌گذاران و آحاد مردم نسبت به مساله اقتصاد و فرهنگ هشدار دادند و توصیه‌هایی نیز داشته‌اند. ایشان همچنین بیانات مهمی درباره مساله جمعیت، ضرورت تجدید نظر در سیاست‌های تجدید نسل، ایراد فرمودند. همزمانی تاکید بر اقتصاد با فرهنگ و از سوی دیگر مساله جمعیت، این سوال را به ذهن نزدیک می‌کند که مگر چه رابطه‌ای میان اقتصاد، فرهنگ و جمعیت وجود دارد.

برای یافتن رابطه بین سه مقوله مذکور، توجه به چند نکته ضروری است:

الف) مهندسی اجتماعی نظام جمهوری اسلامی در برهه فعلی، بر مدار جامعه‌ای تنظیم شده که شاخصه اساسی آن، وجود جمعیتی متراکم از

جوانان با نشاط، مومن و خلاق در عرصه‌های گوناگون اجتماعی است که به خودی خود، به انسجام بافت درونی نظام اسلامی و تقویت پایه‌های اجتماعی آن کمک می‌کنند.

ب) بنیان انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی بر پایه ارزش‌ها و اصول الهی و انسانی بنا شده است که انتقال آن به نسل‌های بعدی یک ضرورت راهبردی در حوزه فرهنگ اسلامی و ایرانی تلقی می‌شود. نسل‌های بعدی، شالوده‌ی مردمی امت واحده‌ای را تشکیل می‌دهند که بدون حضور گسترده آنها، نه تنها ارزش‌های اسلامی و انقلابی رو به افول می‌رود، بلکه نظام حاکمیت سیاسی شیعه که در امتداد خط حرکت جهانی معصومین علیهم السلام است، با چالش‌های ویژه، روبرو خواهد شد.

ج) امروزه بحث بی‌ارتباط با جمعیت از انگاره‌های امنیت ملی یک کشور تعریف گردیده و از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. مسئله جمعیت که در مباحث راهبردی به عنوان «مسئله انسانی» مطرح می‌شود، از جمله مؤلفه‌ها و شاخصه‌های اصلی در تعریف «تدوین ملی» کشورها به شمار می‌رود. از سوی دیگر، تأمل در رویکرد سازمان‌های بین‌المللی به مسئله جمعیت، ارتباط مستقیم آن را با مفهوم امنیت آشکار می‌سازد. از آنجا که در آموزه‌های صهیونیسم ازدواج و تولیدمثل جایگاه ویژه‌ای دارد، سازمان به‌داشت جهانی با اینکه مشوق‌های فراوانی به ایران و برخی دیگر از نقاط جهان برای کاهش جمعیت عرضه کرد، رژیم جعلی و نامشروع اسرائیل را از برنامه‌های کنترل جمعیت سازمان به‌داشت جهانی مستثنا کرد. همین موضوع نشانگر آن است که در لوای شعارهای فریبنده سازمان‌های متولی کاهش جمعیت در جهان، برنامه‌های مخربی برای کاهش منابع انسانی کشورهای معارض با نظام سلطه غرب تدارک دیده شده است.

- بدون شک، هر کشوری برای حرکت به سوی توسعه اقتصادی، پیشرفت مادی و دستیابی به رفاه اجتماعی، نیازمند به نیروی انسانی فعال، تحصیل کرده و البته کارآمدی دارد که به صورت مستقیم به جوانی جمعیت آن کشور بستگی

دارد. ایران اسلامی نیز که بنا به فرموده رهبری معظم، دهه‌ی پیشرفت و عدالت را با جدیت، پشتکار و روحیه‌ی خدمت‌گزاری به مردم در سال اقتصاد و فرهنگ آغاز نموده است، در آینده‌ای نه چندان دور، نیازمند نسل عظیمی از جوانانی است که با روحیه‌ای مضاعف در راه تلاش و آبادانی کشور آستین‌های خویش را بالا زنند.

بنابراین نظام جمهوری اسلامی در برهه‌ی کنونی از یک سو با درک ضرورت‌ها، نیازهای اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی، نیازمند تغییر جدی در سیاست‌ها، جمعیتی خویش است و از سوی دیگر اتخاذ موضعی اصولی برای تدوین و بهادینه‌سازی یک الگوی اقتصادی بومی که بتواند پاسخگوی اولویت‌های اقتصادی، برهه‌ی کنونی و آینده کشور باشد، یکی از اهداف قطعی نظام در حوزه اقتصاد است. از این رو مقام معظم رهبری در سخنرانی نوروزی سال گذشته خود، نسبت به اهتمام در پیگیری دو موضوع اقتصاد و فرهنگ بصورت توأمان تأکید فرمودند. بنابراین اگر به راهبردهای مندرج در ابلاغیه اقتصاد مقاومتی توجه شود، می‌توان دریافت که این الگو از آنجا که بنا به فرموده رهبری، الگویی دانش بنیان، علمی، مردمی، متکی بر توان و ظرفیت داخلی، توانمندسازی نیروی انسانی جوان و... است، می‌تواند با حتی بیشتر از جمعیت فعلی به ساماندهی نیروی انسانی جوان که زیر پرداخته و این مسئله با افزایش جمعیت می‌تواند، جلوه‌ای واقعی‌تر از توانایی‌های اقتصاد بومی را به نمایش بگذارد.

با توجه به آنچه بیان شد، ممانعت از کاهش نامعقول رشد جمعیت و نیز موضوع مهم افزایش با تدبیر جمعیت (محاسبه شده) یک مسئله‌ای حیاتی و راهبردی به شمار می‌رود. نگاهی به مقاطع گوناگون روابط خارجی ایران با جهان غرب، این مدعا را به اثبات رسانده است که راهبرد نظام سلطه در مواجهه با منافع ملت ایران، «تبدیل فرصت به تهدید» بوده است که لازم است مسئولان امر به این مسئله توجه ویژه داشته باشند و برای خنثی کردن اهداف دشمن، در زیر سایه همدلی، تمام دست‌اندرکاران امر، برای این مسئله برنامه‌ریزی مناسب

داشته باشند تا در نگاه آیندگان متهم به بی‌توجهی یا خدای ناکرده همدستی و
همنوایی با دشمن نشوند.

مجموعه در پیش رو با هدف نگاهی به روند تحولات جمعیتی و پیامدهای
فاجعه بار آن در صورت ادامه روند کنونی در سیزده بخش تنظیم شده است که
تقدیم علاقه‌مندان و صاحبان اندیشه می‌گردد.